

GERHARD HAUPTMANN VE NECATİ CUMALI'NIN OYUNLARINDA TOPLUM ELEŞTİRİSİ

*Ahmet Cuma**

Özet

Natüralist dönemin en önemli Alman oyun yazarlarından biri olan Gerhard Hauptmann (1862-1946)'ın oyunları 19. yüzyıldan beri gelişmeye başlayan sanayileşme ve buna paralel olarak meydana gelen toplumsal değişmeyi sergiler. Eserlerinin ortak konusu bireyin toplumsal baskı karşısında yaşadığı sıkıntılardır.

Necati Cumalı (1921-2001) oyunlarında kendi gözlemlerine dayanan gerçekçi bir yaşantıyı yansıtır. Tecrübe ve gözlemlerine dayanarak kurguladığı oyunları toplumsal aksaklıkları ön plana çıkarır.

Gerhard Hauptmann ve Necati Cumalı'nın eserleri farklı dönemlerde yazılmış olmalarına rağmen paralellikler gösterirler. Bu benzerlikler özellikle Natüralizm felsefesi ve buna bağlı olarak da toplumsal sorunlara karşı hassasiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Her iki yazarın oyunlarında toplumun taviz vermeyen katı kuralları ve geleneklere bağlılığı birey üzerinde psikolojik veya somut tahribata yol açmaktadır. Ayrıca sanayileşme ile gelen gelir dağılımındaki eşitsizlik ve statü farklılığı, beraberinde bireye indirgenebilen toplumsal sorunlara sebep olmuştur.

Sanayileşme ve şehirleşme atılımının daha geç başladığı ülkemizde, ellili yıllardan beri görülen ekonomik, toplumsal ve etik sorunların yıllar önce Almanya'da da benzer bir şekilde yaşandığını ve edebiyata konu edildiğini bu iki yazarın eserleri çerçevesinde göstermek istedim.

Anahtar sözcükler: *Gerhard Hauptmann, Necati Cumalı, Tiyatro, Natüralizm, Toplum Eleştirisi, Sanayileşme.*

* Araş.Gör.Dr. Ahmet Cuma, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Zusammenfassung

Sozialkritik in den Theaterwerken von Gerhard Hauptmann und Necati Cumalı

Gerhard Hauptmann (1862-1946) ist einer der wichtigsten deutschen Autoren des naturalistischen Theaters. Seine Theaterwerke zeigen die sozialen Veränderungen, die seit dem 19. Jahrhundert parallel zu der Industrialisierung entstanden sind. Das Hauptthema seiner Theaterwerke ist die Problematik des Individuums im Hinblick auf die sozialen Unterdrückung.

Necati Cumalı (1921-2001) zeigt in seinen Theaterwerken eine realistische Lebensauffassung der Menschen, die er aus seinen eigenen Erlebnissen und Beobachtungen herausgesucht hat. Seine Werke beruhen auf eigenen Erlebnisse und Beobachtungen und stellen die sozialen Probleme in den Vordergrund.

Obwohl die Theaterwerke von Cumalı und Hauptmann in unterschiedlichen Epochen verfasst wurden, zeigen sie Parallelitäten auf. Der Grund dieser Ähnlichkeit hängt von der naturalistischen Philosophie und der Sensibilität der beiden Autoren bei sozialen Problemen ab. In den Werken der Autoren wird häufig gezeigt, wie das Individuum auf Grund der harten Regeln und Traditionen der Gesellschaft psychologisch oder körperlich zerstört wird. Außerdem zeigen ihre Werke, wie der große Einkommensunterschied der Menschen im Industrialisierungszeitalter soziale Probleme mit sich gebracht hat, die auf das Individuum bezogen werden können.

Ich habe im Hinblick auf die Theaterwerke der beiden Autoren versucht zu zeigen, dass seit den fünfziger Jahren des 20. Jahrhunderts die sozialen, ethischen und wirtschaftlichen Probleme der Türkei, wo Industrialisierung und Verstädterung später als in Deutschland begann, gleichermaßen erlebt und in die Literatur übertragen worden sind.

Schlüsselwörter: *Gerhard Hauptmann, Necati Cumalı, Theaterer, Naturalismus, Sozialkritik, Industrialisierung.*

Gerhard Hauptmann (1862–1946) Almanya’da naturalist döneminin (1880–1900) en önemli oyun yazarlarından biridir. *Vor Sonnenaufgang* dramının 1886’da sahnelenmesi edebi kariyeri için bir dönüm noktası olmuştur. Bu dramın sahnelenmesiyle başlayan şöhreti 1912 yılında Nobel ödülünü almasıyla zirveye ulaşmıştır.

Oyunlarında 19. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan sanayileşme ve buna paralel olarak görülen toplumsal değişimler sergilenmiştir. Eserlerinin ortak noktası bireyin toplumsal ilişkiler bağlamında yaşadığı problemlerdir.

Oyunlarındaki kahramanlar arasındaki gerilim ve sürtüşme bireyin toplumsal koşullara karşı verdiği doğal mücadele olarak işlenmiştir.

Şiir ve öyküyle aynı oranda oyun yazma faaliyetinde de bulunan Necati Cumalı (1921–2001), oyunlarında kendi gözlemlerine dayanan gerçekçi bir yaşantıyı yansıtır. Çevresinden ve gözlemlerinden yararlanarak kurguladığı olaylar ve figürlerle töresel ve buna bağlı olarak da toplumsal aksaklıklara parmak basar. Cumalı'nın oyunlarında kasaba ortamını seçmesinin sebebi, ne köy ne de şehir olan bu yerleşim yerlerinin insanların durumunu daha iyi yansıttığına inanmasındandır. Ona göre taşrada töre ve ahlak meselesi büyük şehirlere göre daha katı kurallar çerçevesinde uygulanır. Toplumun genel prensiplerini oluşturan töre, ahlak ve görenek faktörleri Cumhuriyet'in ilanından beri Türk tiyatro yazarlarımızı en fazla ilgilendiren meseleler olmuşlardır (Ünlü, Özcan, 1990:181). Buna göre Cumalı'yı Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının aydınlanmacı-gerçekçi yazarları arasında sayabiliriz.

Oyuncunun varlığına ve sanatına bağlı olan Tiyatro, insanı en gerçekçi şekilde canlandırma özelliğine sahiptir. Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşuyla bir dönüm noktası yaşayan bu alan yüzyıllar boyunca insanın sanatta ihmal edilmesi konusunda köklü girişimlerde bulunmuştur. Sevda Şener bu ihmalin sonuçlarının 20. yüzyılda bile belirgin olduğunu belirtmektedir ve buna sebep olarak da insan ve toplum bilimlerinin yeterince öğrenilmediğini göstermektedir (Şener, 1972:5).

Robert Escarpit'in belirttiğine göre edebiyatı toplumdaki soyutlamak mümkün değildir. Ona göre edebiyat kişileri bir topluluğa bağlayan araçtır. Bununla ilgili şunları dile getirmiştir:

Her edebiyat vakıası, yazarlar, kitaplar ve okuyucuları, genel anlamda yaratıcıları, eserleri ve halkı hatırımıza getirir. Edebiyat vakıası, sanattan, teknolojiden, ticaretten pay alan son derece karmaşık bir ulaştırma düzeni yardımıyla her zaman isimleriyle tanınmasalar bile, kesin şekilde belirli olan kişileri sınırlı az veya çok bilinen bir insan topluluğuna bağlayan bir değiş-tokuş devresidir. (Escarpit, 1993:5)

Konusunu hayattan alan tüm sanatlar az veya çok doğayı ve insanı taklit ederler. Bu taklitteki amaç gerçeği sembolleştirmek, gerçekmiş gibi izlenim uyandırmak ve gerçeğin görünüşteki benzerini meydana getirmektir. İnsanı ve onun toplum içindeki konumunu en iyi yansıtan kuşkusuz edebiyat ve onun bir kolu olan tiyatro sanatıdır. Fakat insanı bireysel özelliklerinin yanında, ruhsal gerçekleri, karmaşık yapısı ve değişik ilişkileri içinde toplumsal bir öge olarak anlatabilen yazılı türler, en karışık insan ilişkileri konusunda bile büyük başarı gösterirlerken, zaman ve yerle sınırlı olan sahne sanatının insanı bu çeşitlilik ve derinlik içinde yansıtabilmesi daha sınırlıdır (Şener, 1972:5).

Edebiyat sanatı büyük ölçüde içinde olduğu toplumu yansıtır. Cumhuriyet dönemi tiyatromuz incelendiğinde ortaya çıkan toplum portresi, etik, ekonomik, kültürel ve töresel özelliklerimizi yansıtır niteliktedir. Tiyatro sanatı ilkeleriyle yansıtılan bu gerçekler aynı zamanda çağdaş kültürümüz hakkında fikir vermektedir (Şener, 1971:5, 13). Tiyatromuzda en çok işlenen konular arasında uyumsuz aile yaşantısını, yoksulluğu, güvensizliği, psikolojik sorunları ve batılılaşma ile ortaya çıkan değer karmaşasını saymak mümkün. Batılılaşmanın toplum bireyleri tarafından farklı algılanması, tiyatromuzda farklı değerlere sahip insanların çatışması olarak karşımıza çıkar. Bu çatışma genellikle genç-yaşlı ve eski-yeni kutupluluğunun yanı sıra anne, baba, evlat, karı koca veya kardeşler arasındaki düşmanlık olarak izleyiciye aktarılmıştır (Şener, 1971:13). Toplumdan sahneye yansıyan bu kültürel olguları Necati Cumalı'nın eserlerinde de yoğun bir şekilde görmek mümkün. Cumalı'nın ödün vermediği bir konu, sanatçının toplumsal sorumluluğudur. Onun bu ilkesini Ahmet Oktay şöyle dile getirmiştir:

Toplumun ve halk vicdanının, hala yürürlükte olan törelerine, suçlu saymadığı kişilerin serüvenlerini anlatırken, gerçekteki ve yaygın hak anlayışı ile adliyedeki hak anlayışı arasındaki büyük farkları anlatmaya çalışıyor. İlkel, içgüdüsel, tabiata sıkı sıkıya bağlı bir hayat süren, vahşi davranışlı insanları tasvir ediyor. (Oktay, 1993:523)

Necati Cumalı'nın çocukluğunun geçtiği Urla, onun yazınsal üretimini büyük ölçüde etkilemiştir. Yapıtlarında kasaba ortamını kullanmasının en büyük sebebi budur. Ne kent ne de şehir olan bu yerleşim yerlerinin toplumu daha iyi yansıttığına inanır ve roman türünü daha çok kentleşmenin sanatı olarak görür (Ünlü, Özcan, 1990:190). Onun oyunlarındaki ana temalardan biri, insanların "özledikleri" ve "hak ettikleri" mutluluğa kavuşamamalarıdır (Ertop, 1996:32). Bu özlenen ve hak edilen mutluluğa ulaşamamanın sebepleri yazarın *Vur Emri* (1959), *Derya Gülü* (1969), *Ezik Otlar* (1959), *Tehlikeli Güvercin* (1969) ve *Derya Gülü* (1969) oyunlarında da görüldüğü gibi toplumsal etkenlere bağlanmıştır. Bu oyunların hepsinde doğrudan veya dolaylı olarak toplumsal baskıyı somutlaştırmak için aşk motifini işlemiştir. Aşkın toplumsal bir olgu olduğuna inanan yazar, bu olgunun toplum tarafından nasıl yönlendirildiğini *Ezik Otlar* oyununda açıkça göstermiştir.

Yazınsal türler içerisinde şiir sanatına ayrı bir önem veren Cumalı, bu özelliğini dramlarına da yansıtmıştır. Onun bu tür dramlarına "lirik dramlar" diyebiliriz (Uçarer, 1996:32). Yazar hüznü işlemeyi sevmektedir ve yaşamın hüznünü duyurmaya çalışır. Cumalı aşk ve sevgiyi bu bağlamda değerlendirmiştir. "*Sanki mutsuz olan ve mutsuz olduklarını fark etmeden yaşayan insanları uyarmak ister gibi bir tavrı vardır*" (Uçarer, 1996:31). Bunun için toplumsal sorunlara belli bir perspektiften yaklaşarak çatışmacı bir yol izlemiştir (Kabaklı, 1991:129). Fakat en karamsar ve hüznü

ortamda bile yaşama sevincini oyunlarında sürekli vurgulayarak hayatı sadece tek düze, yanlı ve aynı perspektiften yansıtmamıştır. Bunun için yerine göre mizah unsurlarından yararlanmıştır.

Gerhard Hauptmann babasının otelcilik mesleğinden dolayı, her sosyal tabakadan insanın bulunduğu, renkli ve hareketli bir çevrede büyümüştür (Aytaç, 1983:415). Çocukluk döneminde dünyada toplumsal yapıları derinden etkileyen önemli olaylar meydana gelmekteydi. Örneğin Amerika'da köleliğin kaldırılması için kanlı bir savaşın verilmesi ve Bismark'ın Almanya'nın kaderini etkileyecek önemli girişimlerde bulunması, Hauptmann'ın döneminde toplum yapısını etkileyen önemli süreçlerdir (Acar, 1991:250-251).

Roman, şiir ve tiyatro türlerinde çok sayıda eser yazan Hauptmann'ın dramları sayı olarak diğerlerinden fazladır. Dramları natüralist ve sembolist özellikler gösterir. Psikolojik, sosyolojik ve eski efsanelerin dramlaşmasına dayanan oyunları üslup ve konu bakımından çok farklılık gösterir. Ne kadar natüralist olarak tanınsa da, Hauptmann tipik bir natüralist yazar değildir. Natüralist olarak değerlendirilen bazı eserlerinde farklı unsurlara da rastlanır. Fakat natüralist tarzda eser yazmış en ünlü Alman yazardır. 20. yüzyılın en ünlü ve anlamlı dramcısı olarak kabul edilir. İşlediği ana konular bireyin veya proletaryanın içinde bulunduğu zorluklardır (Wilpert, 1988:316). Gürsel Aytaç Hauptmann'ın edebi kişiliği hakkında şu yorumda bulunmaktadır:

Hauptmann'ın eserleri naturalist akımın etkisindedir, fakat onun sanat ilkelerini harfi harfine benimsememiştir. 'Durch' derneğinin bir üyesi olarak devrin edebi tartışmalarını yakından izlemiş, hatta o günün unutulmuş şairi Georg Büchner hakkında ilginç bir konferans vermiştir. [...] Hauptmann çevre tasvirlerinde (Millieunschilderung), yarattığı kişilerin ruh yapısında ustadır. Sahne sanatının atmosferine vakıftır, dilin sadeliğinde sanat yapısını bulmayı bilmiştir. Acı çeken insanların dertlerine eğilmek, onları kalıtım ve çevre ilişkileri içinde ele alarak işlemek yazarın bütün eserlerinde belirgin tutumdur. (Aytaç, 1983:417-418)

Hauptmann'ın *Vor Sonnenaufgang* oyununun alt başlığı "Soziales Drama" (Sosyal Dram) dır. Olaylar zengin kömür madenlerinin bulunduğu Witzdorf kasabasında geçer. Oyunun başkahramanları bu bölgede yaşayan ahlaken çökmüş bir ailenin fertleridir. Bu aile topraklarında bulunan kömür yatakları sebebiyle kısa zamanda zengin olmuştur ve bu zenginlik bazı aile fertlerini eğlence hayatına sürükleyerek alkol bağımlısı haline getirmiştir. Bu durumdan en fazla muzdarip olan ailenin kızı Helene, rahatsızlığını şöyle dile getirir:

Çiftçiler oynuyorlar, avlanıyorlar, içiyorlar... bütün gün boyunca ne görülüyor? (Pencerenin önüne geçer ve eliyle dışarıyı gösterir.) genellikle bu tür şekiller. (Vor Sonnenaufgang:27)

Eserde verilen aile örneğiyle aslında toplumun genelindeki dejenerasyon gösterilmek istenmiştir. Hauptmann bu eserinde Almanya'da 1871–1873 yılları arasında ortaya çıkan yeni zenginlerle ve para hırsına kapılmış insanlarla hesaplaşmaktadır. Bunun için oyununa konu olan birçok karakter, natüralist akımın bir ilkesi gereğince, gerçek hayattan esinlenerek veya birebir aktararak oluşturulmuştur (Sprengler, 1994:190). Hauptmann toplum baskısı ve toplumun etik olmayan yaşantısı karşısında bireyin çektiği sıkıntıları ve ideal toplum düşüncesini Witzdorf'a maden işçileri üzerinde araştırma yapmaya gelen Alfred Loth ve orada tanıştığı Helene'nin ağzından aktarmıştır. Loth'un şu sözleri ideal toplum düşüncesini anlatmaktadır:

... o aslında özellikli bir halk değildir; her milletten bir araya gelmiş insanlardır, Amerika'da hep birlikte işledikleri küçük, şirin bir araziye sahipler; hepsi çalışıyor ve kazancı adilce bölüşüyorlar. Hiç kimse fakir değil, aralarında fakir yok. (Vor Sonnenaufgang:42)

Helene ise bireyin toplum karşısındaki ezikliğinin adeta bir simgesidir. Yaşadığı ortamdan memnun olmadığını ve kurtulmak istediğini bir çok konuşmasında dile getirir. Örneğin: "... burası o kadar ıssız ki! İnsanın ruhu için hiçbir şey yok. Burası ölünecek kadar sıkıcı." (Vor Sonnenaufgang:26). Helene'nin bu düşüncesi öncelikle ailesinden ve içinde yaşadığı toplumun ahlaken çökmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Hauptmann bu çöküşün sebebini eserinde eğlence düşkünlüğüne ve alkol bağımlılığına bağlamıştır. Helene tek kurtuluşu bir müddet sonra duygusal bir bağlılık hissettiği Loth ile oradan kaçmakta görür. Fakat Loth, Helene'nin ailesinin alkol bağımlısı olduğunu öğrenince ondan uzaklaşır ve Helene yine kendi kaderiyle baş başa kalır.

Necati Cumalı'nın *Derya Gülü* eserinde de alkol bağımlılığı toplumsal bir problem olarak ele alınmıştır. *Derya Gülü*'nün baş figürleri olan Meryem ve Haşim kaptan imam nikahıyla birlikte yaşarlar ve aralarında oldukça fazla yaş farkı vardır. Meryem'den daha yaşlı olan Haşim Kaptan alkol bağımlısıdır ve hayatı Meryem'e zindan eder. Meryem bu sıkıntısını şöyle dile getirir: "*Kaç yıldır her gece her gece ben bunun sarhoşluğunu çekerim! Bıktım artık! Bıktım! (İç çeker)*" (*Derya Gülü*:32). Meryem tek kurtuluşu sevgilisi Sinan'da görür.

Vor Sonnenaufgang'daki Helene ve *Derya Gülü*'ndeki Meryem figürlerinin ıstırapları tamamen içinde buldukları toplum ve o toplumun olumsuz değerlerinden kaynaklanmaktadır. Toplumdaki bu çöküşün en önemli sebebi olarak her iki eserde de alkol bağımlılığı gösterilmiştir. Helene'de olduğu gibi Meryem'de de tesadüfen orada bulunan bir erkeğe

kurtarıcı gözüyle bakmaları söz konusudur. Fakat her ikisi de yine toplumun baskısı ve değer ölçüleri sebebiyle özgürlüklerine kavuşamazlar.

Hauptmann'ın *Das Friedensfest* (1890) ve Cumalı'nın *Vur Emri* oyunlarında toplumun en küçük birimi olan aile, baba-oğul çatışması çerçevesinde işlenmiştir. Bu çatışmanın sebebi her iki yazar tarafından toplumsal şartlara bağlanmaktadır.

Das Friedensfest'te konu edilen Scholz ailesi içinde bulunduğu sosyal çevre ile genel olarak iyi ilişkileri olmayan ve pek sevilmeyen bir ailedir. İçinde yaşadıkları toplumu kastederek söylediği, ailenin küçük oğlu olan Robert'in şu sözlerinden bunu anlayabiliriz: “Hiç kimse bizde bir günden fazla tahammül edebildi mi? Onların hepsi bizden uzak durmadılar mı ...” (Das Friedensfest:119). Scholz ailesi sadece çevresi tarafından sevilmemekle kalmayıp kendi içinde de büyük çatışmalar yaşar. Bunun en büyük sebebi ailenin babası olan Herr Scholz'un baskıcı eğitim anlayışıdır. Herr Scholz tıp doktorudur ve eğitilmiş olması onu çocuklarının eğitimine zorlar. Fakat uyguladığı baskıcı yöntemi Özellikle ailenin büyük oğlu Wilhelm kaldıramaz. Herr Scholz'un baskıcı eğitim anlayışı Wilhelm ve Robert'te babalarına karşı nefret uyandırır. Ayrıca anne ve baba arasındaki geçimsizlik de onların psikolojilerinde tahribata yol açar. Robert anne ve babasının arasındaki geçimsizlik sebebinin şöyle dile getirir:

Aslında bu şaşılacak bir şey değil. 40 yaşında bir adam 16 yaşında bir kızla evlenir ve bu dünyanın unutulmuş köşesine taşır. Doktor olarak Türklerin hizmetinde bulunmuş ve Japonya'yı dolaşmış bir adam, eğitilmiş girişken ruh. Daha az önce dünya çapında önemli projeler hazırlayan bir adam, daha birkaç yıla kadar Amerika'ya gökteki yıldız gibi bakmaya emin bir kadınla bir araya geliyor. Bu doğru, abartmıyorum ve bunun sonucunda da işte böyle oldu: duran, tembel, mayalanmış bir bataklık. Burada doğmaktan çaresiz mutlu olduk. Sevgiden eser yoktu [...] işte bu, biz çocukların büyüdüğü çiçek tarhi. (Das Friedensfest:120)

Bu baskı ve geçimsiz ortam Wilhelm'in evi terk etmesine sebep olur. Altı yıl sonra nişanlısı ve nişanlısının annesiyle birlikte, bir Noel gecesi tekrar baba evine gelir. Babası Wilhelm'i gerçi affeder fakat ailenin diğer fertleri arasındaki tartışmalar bitmek bilmez. Sürekli Wilhelm'in evden ayrılmasını hatırlatan Robert'i Herr Scholz evden kovar. Bunun üzerine kalp krizi geçiren Herr Scholz ölür. Wilhelm'in ailesiyle barışma girişimi bir felakete dönüşür.

Cumalı'nın *Vur Emri* oyununda da, farklı bir sebepten de olsa, evi terk eden bir genç anlatılır. 15 yıl önce büyük ümitlerle köydeki evini terk edip büyük şehre, İzmir'e kaçan Halil orada umduğunu bulamaz. Orada açlık ve sefaletten karanlık işlere bulaşan Halil hapishaneye düşer:

Açtım, açlık her işe iter insanı [...] Aç adamı gelip bulan iş beni buldu. Esrarcılar buldu. Bir kere girince aralarına sıyrılmama kalmadı yakalandım, üç yıl verdiler [...] Akranlarım babalarının paralarıyla okula, sinemaya giderken, bana, açlığım, kimsesizliğimin cezası üç yıl! Hapishane değil, hapishanede adamın belini büken kimsesizlik. (Vur Emri:145)

Hapishanede onu en çok üzen ailesine olan büyük özlemidir. Bir gün gardiyanın silahını çalarak hapishaneden kaçır, köyüne döner. Kimseden habersiz evlerinin fırına saklanır. Evi aramaya gelen bekçiler annesinin çabası sonucu onu bulamazlar. Annesi 15 yıl sonra oğlunu gördüğüne çok sevinir. Fakat babası ve kardeşi Veli Halil'i affedemezler. Babası Halil'in evden gitmesini ister, Veli ise onu Jandarmaya ihbar eder. Köylünün onu kelepçeli görmesini istemeyen annesi, Halil'in gecenin karanlığında bir bilinmezliğe kaybolmasına ve vur emrinden kurtulmasına yardımcı olur.

Das Friedensfest'teki Wilhelm ile *Vur Emri*'ndeki Halil karakterleri bir çok yönden benzerdirler. Her ikisi de baba ocağını terk ederek uzun zamandır ailelerinden uzak kalmışlardır ve bir gün tekrar baba ocağına geri dönerler. Fakat öncelikle babaları ve ailenin diğer fertleriyle barışma girişimleri onları tekrar bir felakete sürükler.

Ayrıca her iki eserdeki anne figürleri çaresizce baba-oğul arasındaki çatışmanın ortasında kalırlar. Anneler yapıcı ve affedici karaktere sahip iken, babalar daha katı ve tavizsizdirler. Babanın toplum tarafından kabul edilen otoriter konumu onları da ezer.

Hauptmann'ın *Einsame Menschen* (1891) ve Cumalı'nın *Ezik Otlar* (1959) oyunlarında yine bir aile anlatılmıştır. Hauptmann'ın konu ettiği yeni dünyaya gelmiş bir çocuklu Wockerat ailesi şehir hayatından uzak, sessiz ve sakin bir çiftlik evinde hayat sürmektedir. Käthe ile evli olan ve fen bilimlerine ilgi duyan Johannes, eşi ile inanç konusunda ters düşmektedir. Johannes alışılmışın dışına çıkıp yeni şeyler bulma peşindedir. Özellikle din konusunda farklı düşüncelere sahip olduğu için Käthe ve çevresiyle değişik polemikler yaşar ve kültür farkı sebebiyle uyumlu bir evliliğe sahip değildir. Käthe'ye söylediği şu sözler aralarındaki gerginliğin sebebini anlatmaktadır:

Ruhen biraz da olsa ilerleyebilmen için hararetle her fırsatı değerlendirmelisin. Bunun için mücadele etmelisin. [...] Nasıl bu kadar umarsız olabildiğini anlayamıyorum. (Einsame Menschen:29)

Bu geçimsizlik Johannes'in ilgisinin bir üniversite öğrencisi olan Anna'ya yönelmesine sebep olur. Serbestliğine düşkün ve eğitilmiş bir kişi olan Anna'nın sıra dışı ve rahat davranışları Johannes'in hayranlığını kazanmasına sebep olurken toplum tarafından tepkili karşılanır.

Anna toplumun alışık olduğu kadın tipine benzemez. O, toplumun benimsediği kadın imajını eleştirir. Ona göre kadının ufku çok daha geniş olmalıdır. Bu düşünceleri Johannes'in düşünceleriyle paraleldir. Johannes Anna'nın kadın konusundaki düşüncelerini eşine şöyle anlatır:

Freulein Anna tamamen haklıdır. Sizin ufkunuz en iyi ihtimalle mutfak ve çocuk odasından ibarettir. Alman kadını için bunların dışında kalan hiçbir şey yoktur. (Einsame Menschen:46)

Fakat eserde konu edilen toplum Anna gibi kadınları dışlar. Sonuçta Anna ve Johannes toplum normlarına uymayan, sıra dışı ve bundan dolayı çevreleri tarafından dışlanan iki karakterdir. Toplumun taviz vermeyen geleneksel ve kültürel yapısı bir çıkmazın içine giren Johannes'in felaketine sebep olur. Toplumun sabit kurallarını değiştiremeyeceğini anlayan Johannes intihar eder. Hauptmann bu oyununda toplumun katı ve değişmesi mümkün olmayan yapısını anlatmaktadır.

Necati Cumalı'nın *Ezik Otlar* oyununda da birbirlerini seven iki insanın toplum kuralları sebebiyle kavuşamaları söz konusudur. Kenan ve Gülsüm'ün aileleri birbirlerine düşmandır. Aralarındaki aşkın farkına varan Gülsüm'ün ağabeyi Mahmut Gülsüm'ü takip eder ve Kenan ile buluştuğunu görünce, Kenan ile Mahmut arasında kavga başlar. Bu kavgada Mahmut ölür ve Kenan daha sonra mahkûm edilir. Olay yerine gelen insanlar otların ezildiğini fark ederler. Bu onların uzun süre boğuştuklarının belirtisidir. Fakat eserde ezik otlarla asıl ifade edilmek istenen insanların ezikliği.

Ezik Otlar oyunundaki Gülsüm karakteri aynı *Einsame Menschen* oyunundaki Johannes karakteri gibi aile ve toplum tarafından kabul edilmeyen aşk yaşamaktadır. Fakat bu aşkların toplumsal öğeleri farklıdır. Gülsüm kendi ailesi tarafından düşman görülen, aralarında kan davası olan bir ailenin oğluyla aşk yaşamaktadır. Fakat bu aşka engel olan asıl sebep ailelerin çevrelerindeki insanlara karşı duyacakları utanç duygusudur. Bu utanç kardeş düşmanlığı motifiyle esere yansımıştır. Neticede yine *Einsame Menschen* oyununda olduğu gibi toplum baskısı fertler üzerinde egemendir. Her iki oyunda da bireyin toplumsal kurumlar karşısındaki zayıflığı ve ezikliği ölüm motifiyle gösterilmiştir.

Hauptmann ve Cumalı'nın toplumsal eleştiri bağlamında karşılaştırılabilir nitelikteki diğer eserleri *Der Bieberpelz* (1892) ve *Tehlikeli Güvercin*'dir (1969). Her iki oyunda da insanlardaki önyargının bireyleri nasıl zor bir duruma soktuğu ve adaleti nasıl etkilediği anlatılmıştır.

Hauptmann'ın *Der Bieberpelz* oyununda konu ettiği Wolff ailesi Berlin'in bir köyünde yaşayan yoksul bir ailedir. Bu aile geçimini sağlamak için zaman zaman yasal olmayan usullere başvurur. Frau Wolff bu usulsüzlükleri toplumdaki gelir eşitsizliğini bahane ederek kendince

meşrulaştırmaktadır. Kocasını Julias'a söylediği şu sözler bunu göstermektedir:

Sen aptalsın işte ve aptal kalmak zorundasın. Kimse çalmaktan söz etmedi şimdi. Cesaret edemeyen kazanamaz da. Ve Julian, bir zengin olup rahata erersen, kimse sana onları nereden aldığını sormaz. Onları fakir insanlardan aldıysan tadi! (Der Bieberpelz:560)

Frau Wolff'un bu düşüncesi aslında onun toplum içinde var olma kaygısından kaynaklanmaktadır. Amacı mülk ve servetini arttırarak ailesinin sosyal statüsünü yükseltmektir. Çünkü "*hareket halindeki bir toplum içinde hareketsiz kalmanın yok olmak anlamına geldiğini iyi kavramıştır*" (Acar, 1991:318).

Bir gün Frau Wolff aynı kasabada oturan Krüger'lerin evinden bir kunduz kürkü çalar. Fakat toplum ve mahkeme karşısında sergilediği masum rolünü o kadar iyi yapar ki, kimse ondan şüphelenmez, hatta Herr Krüger bile ondan özür diler. Bunun üzerine mahkemenin ve emniyet görevlilerinin dikkati Dr. Fleischer üzerine yoğunlaşır. Dr. Fleischer hak arayışını bir yaşam ilkesi haline getirmiş, kimsenin etkisinde kalmayan cesur bir insandır. Yüksek mercideki insanları çekinmeden ve korkusuzca eleştirdiği için yönetim aleyhtarı ve esrarengiz birisi olarak tanınır. Karakol amiri Wehrhahn Krüger'lerin kürkünü onun çaldığından emindir. "*Çünkü Wehrhahn meseleyi tamamen politik açıdan ele alır ve bu demokrasi ciddiye almaz*" (Wilhelm-Brenner Bortenschlager, 1986:327). Wehrhahn'ın şu söyledikleri Dr. Fleischer'in asıl hangi sebepten dolayı suçlandığını gösteriyor: "*Karanlık figürler, siyasi kanunsuzluklar, Reich ve kral düşmanı unsurlar. Bu insanlar inletilmeli.*" (Der Bieberpelz:568). Sonuç olarak Wehrhahn gerçek suçlularla uğraşmayı bırakıp Dr. Fleischer ile uğraşır.

Necati Cumalı'nın *Tehlikeli Güvercin* oyununda baş figür yardım sever, mesleğini ve hayatını insanlara adanmış bir avukattır. Avukat göçmen olduğu için yaşadığı kasaba halkı tarafından sevilmez, horlanır.

Bir köylü, bulduğu yaralı bir güvercini, ayağındaki halkada bazı yazılar yazdığı için muhtara getirir. Bunun üzerine avukatın bir casus olduğundan şüphe edilir. Avukat, terfi etmek isteyen kaymakamın çabaları sonucu mahkemeye çıkarılır ve suçlu görülerek hapse atılır. Öğretmen olan eşi de çeşitli sebeplerden dolayı mesleğini yürütemez ve okuldan ayrılmak zorunda kalır. Daha sonra güvercin meselesi aydınlığa kavuşur: Göçmen kuşların göçünü izlemek amacıyla bilimsel bir amaçla güvercinin ayağına halka takılmıştır. Ama artık avukat ve eşi için çok geçtir.

Avukat ve eşinin ön yargının kurbanı olduğunu, oyunda geçen bir emniyet görevlisinin onlarla ilgili söylediği şu sözler gösteriyor:

Bu türlerini vaktiyle çok gördüm ben. Bildiklerimin B'sini bilmezler, bir ilericilik gösterisi içindedirler. Çevrelerindeki iyi niyetli kişileri

kışkırtırlar! Yumuşak yüzlü, zayıf bulurlarsa kendi önlerine iterler,
bulamazlarsa suçlarlar (Tehlikeli Güvercin:114)

Der Bieberpelz ve *Tehlikeli Güvercin* oyunlarında dikkat çeken paralellik, her iki eserde de insanların haksız yere suçlanmaları ve cezaya çarptırılmalarıdır. Suçlanan insanlar her iki eserde de aydın ve topluma yararlı olmaya çalışan insanlardır.

Der Bieberpelz'teki Dr. Fleischer figürü ve *Tehlikeli Güvercin*'deki Avukat figürü diğer insanlardan daha eğitilmiş ve kültürlü olmalarından dolayı farklılık gösterirler ve bu farklılık toplum tarafından yadırganır. Her iki oyunda da eğitimsizliğin sonuçları toplumsal bir sorun olarak sergilenmektedir.

Gerhard Hauptmann ve Necati Cumalı'nın doğum yılları arasında 58 yıl fark vardır. Eserleri birbirinden farklı dönemlerde yazılmış olmalarına rağmen benzer özellikler görülmektedir. Bu benzerlikler özellikle natüralizm felsefesi ve buna bağlı olarak da toplumsal sorunlara karşı hassasiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Oyunlarında dile getirdikleri toplumsal sorunlar genel olarak gelenek baskısı, eğitimsizlik, insanlar arasındaki entrika, sınıf farklılığı, alkol bağımlılığı ve bunlardan kaynaklanan etik bozulma ve çevre baskısı olarak ana başlıklar altına yerleştirilebilir. Her iki yazarın oyunlarında toplumun taviz vermeyen katı kuralcılığı ve her ne şart altında olursa olsun geleneklere bağlılığı, birey üzerinde psikolojik veya somut tahribata yol açmaktadır. Hauptmann ve Cumalı'nın oyunlarındaki pek çok figür sınıf veya statü atlamak için her yolu meşru görmekte ve bunun için kendi menfaatleri doğrultusunda gerekirse bireyin yaşam hakkını göz ardı etmektedirler. Her iki yazar da toplumsal faktörlerden kaynaklanan bozulmaları aile motifiyle sahneye aktarmışlardır.

Hauptmann ve Cumalı'nın oyunlarındaki toplumsal sorunlar ve bireyin toplum baskısı karşısındaki ezilmişliğinin bir başka sebebi de sanayileşme atılımıdır. Sanayileşmeyle birlikte toplumda meydana gelen statü farklılığı ve gelir dağılımındaki eşitsizlik, bu iki yazarın eserlerinde de görüldüğü gibi, beraberinde bireye indirgenebilen birçok toplumsal sorunu getirmiştir. Sanayileşme ve şehirleşme atılımının daha geç başladığı ülkemizde, ellili yıllardan beri baş gösteren ekonomik, sosyolojik ve etik sorunların yıllar önce Almanya'da da benzer bir şekilde yaşandığını ve edebiyata konu edildiğini bu iki yazarın eserleri çerçevesinde tespit etmeye çalıştım.

KAYNAKÇA

- ÜNLÜ, Mahir- Ömer, Özcan. (1990). *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı*., Ankara: TDK.
- ACAR, Sevim. (1991). *Sanayileşme ve Edebiyat İlişkileri Açısından Alman Natüralizmi*. İstanbul: İşaret Yayınları 48.
- AYTAÇ, Gürsel. (1983). *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- BORTENSCHLAGER, Wilhelm-Emil, Brenner. (1986). *Deutsche Literaturgeschichte I, von den Anfängen bis zum Jahr 1945*., Wien: Leitners Studienhelfer.
- CUMALI, Necati. (1969). *Boş Beşik-Ezik otlar-Vur Emri (Oyunlar 1)*. İstanbul: İmbat.
- CUMALI, Necati. (1969). *Derya Gülü-Aşk Duvarı-Zorla İspanyol (Oyunlar 4)*. İstanbul: İmbat.
- CUMALI, Necati. (1969). *Susuz Yaz-tehlikeli Güvercin-Yeni çıkan Şarkılar (Oyunlar 2)*. İstanbul: İmbat.
- ERTOP, Konur. (1996). “Yetmişbeşinci Doğum Yıldönümünde Necati Cumalı’yı Kutlarken”, *Varlık Dergisi 1064*, Mayıs sayısı.
- ESCARPIT, Robert. (1993). *Edebiyat Sosyolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HAUPTMANN, Gerhard. (1953). *Gerhard Hauptmann Ausgewählte Werke 3*. (Haz. Joseph Gregor). Gülersloch: C. Bertelsmann.
- HAUPTMANN, Gerhard. (1966). *Gerhard Hauptmann Sämtliche Werke-Dramen I*. (Haz. Hans Egon Hass). Frankfurt/M-Berlin: Propyläen.
- HAUPTMANN, Gerhard. (1977). *Einsame Menschen*. Frankfurt/M, Berlin, Wien: Ullstein Theater Texte.
- KABAKLI, Ahmet. (1991). *Türk Edebiyatı*. 4.Cilt, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- OKTAY, Ahmet. (1993). *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ÖZTÜRK, Ali, Osman. (1995). “Gerhard Hauptmann ve Necati Cumalı’da İki Yüzlü Ahlak Anlayışının Eleştirisi”. *Dil Dergisi 34*, Ağustos sayısı.
- SPRENGLER, Peter. (1984). *Gerhard Hauptmann, Epoche, Werk, Wirkung*. Münih: C.H. Beck.

ŞENER, Sevda. (1971). *Çağdaş Türk tiyatrosunda Ahlak, Ekonomi ve Kültür Sorunları (1923-1979)*. Ankara: DTCF.

ŞENER, Sevda. (1972). *Çağdaş Türk Tiyatrosunda İnsan (1923-1972)*. Ankara: DTCF.

UÇARER, Dikmen, Grün.(1996). "Cumalı'nın Oyunları Üstüne Kısa Saptamalar". *Varlık Dergisi 1064*, Mayıs sayısı.

WILPERT, Gero, von. (1988). *Deutsches Dichterlexikon*. Stuttgart: Alfred Kröner.